

שמות ופעמיים בספר ויקרא (שתייהן בפרק יט), אינו מופיע כלל בספר במדבר, ואילו בספר דברים הוא מופיע 23 פעמים. חומש דברים הוא ספר על האושר החברתי ועל כוחה של האהבה לשנות את ההווה.

בין המיתוסים הלא מדויקים הרווחים בתרבות המערב, יש סילוף מקומם במיוחד: ההנגדה הנוצרית בין הנצרות כדת האהבה והסליחה לבין היהדות כדת הדין והנקם. האמת היא שהיהדות היא אשר הביאה לעולם את הסליחה.¹ הסליחה הבין-אישית נולדה כאשר יוסף סלח לאחיו על שמכרו אותו לעבדות. הסליחה האלוהית נולדה לאחר חטא העגל והתמסדה בעקבות זאת עם כינונו של יום כיפור.

כך גם באשר לאהבה. כשהברית החדשה, הנוצרית, מדברת על אהבה, היא עושה זאת באמצעות ציטוט ישיר מספר ויקרא ("ואהבת לרעך כמוך") ומספר דברים ("ואהבת את ה' אלהיך בכל לבבך ובכל נפשך ובכל מאודך") - היהודיים. כדברי הפילוסוף סיימון מאי בספרו המצוין 'האהבה: היסטוריה':

האמונה הנפוצה כי כל עניינו של התנ"ך הוא נקמה ו"עין תחת עין", ושספרי הבשורות של הברית החדשה הם אשר המציאו את האהבה כערך אוניברסלי ובלתי מותנה, צריכה להימנות עם האי-הבנות הגדולות ביותר בכל תולדות המערב. שכן התנ"ך לא רק שהוא מקורן של שתי מצוות האהבה, אלא הוא בית היוצר של חזון מוסרי רחב שיסודו בהשתאות מכוחה של האהבה.²

מסקנתו אינה משתמעת לשני פנים: "אם לאהבה בעולם המערבי יש טקסט מכונן, טקסט זה כתוב בעברית".³

מוסר של אהבה

בספר דברים בוקע לראשונה במפורש רעיון שפיפה כמעין נסתר עוד מראשית התורה: ה' הוא אלוהי האהבה. יותר משאנו אוהבים אותו, הוא אוהב אותנו. הנה, למשל, פסוקי הפתיחה של פרשתנו

והיה עקב תשמעון את המשפטים האלה ושמרתם ועשיתם אתם, ושמר ה' אלהיך לך את הברית ואת החסד אשר נשבע לאבותיך. ואהבך וברכך והרבה... (דברים ז, יב-יג).

ובהמשך הפרשה:

הן לה' אלהיך השמים ושמי השמים הארץ וכל אשר בה - רק באבתך חשק ה' לאהבה אותם ויבחר בנרעם אחריהם ככם מכל העמים ביום הזה (י, יד-טו).

והנה זה בפסוק מפרשת השבוע שעבר:

ותחת כי אהב את אבתך ויבחר בנרעו אחרי וינצאך בפניו בכחו הגדל ממצרים (ד, לו).

ספר דברים רווי מילות אהבה. השורש אה"ב מופיע פעמיים בספר

יתרה מכך. בספרו 'החיים האתיים: העבר וההווה של תרבויות אתיות'⁴ מונה הפילוסוף הארי רֶדְנֶר ארבע קבוצות יסוד של השקפות עולם אתיות בתולדות האדם. לאתיקה מן הסוג הראשון הוא קורא **אתיקה אזרחית**, והיא מאפיינת את יוון ורומא העתיקות. שנייה היא **אתיקת החובה**, שהוא מזהה עם דתות קונפוציוס וקרישנה ועם הסטואיקנים המאוחרים. שלישית היא **אתיקת הכבוד**, שכללי ההתנהגות והטעם הטוב שלה לקוחים מעולם הצבא וחצרות המלכים, והיא מאפיינת תרבויות אסלאמיות וערביות בימי הביניים ובימינו, ואת אירופה הביניימית על אתוס האבירים שלה.

את שורשיה של הרביעית, זו שהוא מכנה בפשטות **מוסריות**, הוא מזהה בספרי ויקרא ודברים. הוא מגדיר אותה, שוב בפשטות, כ'**אתיקת האהבה**', משום שזה הדבר אשר ייחד את המערב מבחינה מוסרית:

הציווי המקראי "**וְאֶהְבֶּתָּ לְרֵעֶךָ כָּמוֹךָ**" הוא צורה מיוחדת מאוד של אהבה, פיתוח ייחודי של הדת היהודית שאינו דומה לשום דבר הקיים מחוצה לה. זוהי אהבה אלטרואיסטית עילאית, שכן לאהוב את הזולת כפי שאנו אוהבים את עצמנו פירושו לשים את עצמנו במקומו של הזולת ולפעול בשמו כפי שהיינו פועלים למען עצמנו באופן טבעי ואנוכי.⁵

אמנם גם הבודהיזם מעלה על נס את אהבת הזולת, אך זו אהבה מסוג אחר: פחות אישית, ונטולת זיקה ליחסים עם אלוהים.

מושג האהבה המקראי הוא רדיקלי מכמה בחינות. ראשית, התורה קובעת, בניגוד לכל תרבויות העולם העתיק כמעט,

שהיסודות שהמציאות עשויה מהם אינם עוינים את האנושות ואינם אדישים כלפיה. אנחנו כאן מפני שמישהו רצה שנהיה כאן, ישות הדואגת לנו, משגיחה עלינו ודורשת את טובתנו.

שנית, האהבה שאלוהים ברא בה את העולם איננה נחלתו הבלעדית. היא נועדה לשמש מופת לנו, באנושיותנו. אנחנו מצווים לאהוב את הרע ואת הגר, לעשות מעשי צדקה וחסד, ולבנות חברה על אדני האהבה. כך מנסחת זאת פרשתנו:

כִּי ה' אֱלֹהֵיכֶם הוּא אֱלֹהֵי הָאֱלֹהִים וְאֲדֹנֵי הָאֲדָנִים, הָאֵל הַגָּדֹל, הַגִּבּוֹר וְהַנּוֹרָא, אֲשֶׁר לֹא יֵשָׁא פָנִים וְלֹא יִקַּח שֹׁחַד. עֲשֵׂה מִשְׁפָּט יְתוֹם וְאַלְמָנָה וְאֹהֵב גֵּר לָתֵת לוֹ לֶחֶם וְשִׁמְלָה. וְאֹהֲבָתֶם אֶת הַגֵּר, כִּי גֵרִים הָיִיתֶם בְּאֶרֶץ מִצְרָיִם (דברים י, יז-יט).

בקצרה: אלוהים ברא את העולם באהבה ובסליחה, והוא מבקש מאתנו לאהוב את זולתנו ולסלוח לו. סבורני כי זהו הרעיון המוסרי העמוק ביותר בכל תולדות האדם.

אולם כאן עולה שאלה מתבקשת. כיצד זה שהאהבה, המתבלטת כל כך בספר דברים, שולית כל כך בחומשים הקודמים - שמות, ויקרא (למעט פרק יט) ובמדבר?

הדרך הטובה ביותר לענות על שאלה זו היא לשאול שאלה אחרת. איך זה שהסליחה נעדרת מספר בראשית (עד סמוך לסופו), לפחות על פני השטח של העלילה? אלוהים אינו סולח לאדם ולחיה, ולא לקין (אם כי הוא מקל בעונשם). הסליחה איננה משחקת בדרמות של המבול, מגדל בבל ומהפכת סדום ועמורה (אברהם מפציר באלוהים לחוס על הערים אם ימצאו בהן כך

וכך אנשים צדיקים; זו איננה בקשה למחילה). הסליחה האלוהית מופיעה לראשונה בספר שמות, כאשר ה' נענה לבקשתו של משה לסלוח לעם לאחר חטא העגל – ולאחר מכן היא מתמסדת בדמות יום כיפור (ויקרא טז). לא קודם לכן. מדוע?

התשובה הפשוטה והרדיקלית היא זו: **אלוהים אינו סולח לבני האדם כל עוד בני האדם אינם לומדים לסלוח זה לזה.** לקראת סוף ספר בראשית יוסף סולח לאחיו. רק לאחר מכן מתחיל אלוהים לסלוח לבני אדם.

עתה נחזור לאהבה. בספר בראשית היא נזכרת פעמים רבות. אברהם אוהב את יצחק. יצחק אוהב את עשיו. רבקה אוהבת את יעקב. יעקב אוהב את רחל. הוא גם אוהב את יוסף. אהבה בין־אישית יש בשפע בספר בראשית. **אלא שכמעט כל האהבות בספר בראשית מתגלות כפלגניות.** הן מובילות למתח בין יעקב לעשיו, בין רחל ללאה ובין יוסף לאחיו. בספר בראשית מובלעת אבחנה מעמיקה שרוב רובם של אנשי המוסר והתיאולוגיה החמיצו: אהבה כשלעצמה – אהבה אמיתית, אישית ויוקדת, אהבה מהסוג השכיח בספרי הנביאים והמאפיין את שיר השירים, שיר האהבה הגדול של התנ"ך (להבדיל מהאהבה המנותקת והמוכללת הקרויה אֶגְאָפָה שאנו מקשרים עם יוון העתיקה) – אהבה כזאת אין בה כדי לשמש בסיס לחברה. כשם שהיא יכולה לאחד, היא יכולה גם לפצל.

משום כך, האהבה אינה מופיעה בתורה כמוטיב מרכזי עד הגיענו אל החזון החברתי־מוסרי־מדיני האחדותי של ספר דברים, המצרף אהבה עם צדק. שהרי לצד האהבה גם הצדק מתגלה כאחד ממושגי המפתח של ספר דברים, והמילה 'צדק' לנגזרותיה מופיעה בו 18 פעמים. לעומת זאת, המושג מופיע בספר שמות רק

ארבע פעמים, בספר במדבר אינו מופיע כלל, ובספר ויקרא מופיע רק בפרק יט – אותו פרק שבו, כאמור, נמצאות גם הופעותיה היחידות של המילה אהבה בחומש זה. במילים אחרות, **ביהדות, אהבה וצדק כרוכים זה בזה.** הנה שוב במילותיו של סיימון מאי:

חובתנו להצביע כאן על תופעה העומדת ביסוד ההיסטוריה של מושג האהבה במערב: שבבסיסן של מצוות האהבה בספר ויקרא עומדת תביעה רדיקלית לצדק. לא צדק קר, מנגנון מכני של תגמולים, אלא צדק הרואה את הזולת כאדם בעל צרכים ואינטרסים ונכנס עימו במערכת יחסים של כבוד הדדי. אנו נדרשים להכיר ברעינו כשווים לנו בפני חוק האהבה. הצדק והאהבה כרוכים אפוא יחדיו לבלי הפרד.⁷

אהבה שאין עמה צדק מובילה ליריבות, וסופה שתחולל שנאה. צדק שאין עמו אהבה הוא גידם, נטול שתי זרועותיו האנושיות, החסד והרחמים. אנו זקוקים לצדק ולאהבה גם יחד. חזון מוסרי ייחודי זה, שבו אהבת אלוהים לבני האדם ואהבת בני האדם לאלוהים מיתרגמות לכדי אתיקה של אהבת הָרֵעַ והַגֵּר, הוא אבן היסוד של תרבות המערב בתפארתה.

הוא נולד כאן, בספר דברים, הספר שבו האהבה היא חוק והחוק הוא אהבה.

סביב שולחן שבת

1. מדוע לדעתכם אהבה שאין לה איזון בדמות צדק
עלולה להוביל ליריבות ולעימות, כפי שקורה בספר
בראשית?
2. במה שונה מושג האהבה בתורה מהאהבה הרומנטית
או הרגשית?
3. איך מאזנים בחיי היום-יום בין חמלה להוגנות?

- 1 וראו על כך בהרחבה בשיחתי לפרשת ויגש "הולדת הסליחה", בספרי שיג ושיח:
קריאות חדשות בפרשת השבוע, מאנגלית: צור ארליך, ירושלים: מגיד, 17-2, עמ'
118-122. ראו גם בספרו של דייוויד קונסטן 'לפני הסליחה': David Konstan, *Before Forgiveness: The Origins of a Moral Idea*, Cambridge, 2012.
- 2 Simon May, *Love: A History*, Yale University Press, 2011, 19-20.
- 3 שם, עמ' 14.
- 4 Harry Redner, *Ethical Life: The Past and Present of Ethical Cultures*, New York, Rowman and Littlefield, 2001.
- 5 שם, עמ' 50.
- 6 כוונתי לפשט הכתובים. מדרשי חז"ל מכניסים מפעם לפעם לסיפורי בראשית את
רכיב הסליחה.
- 7 May, *Love: A History*, 17.